

RICHARD BASSETT

AMURGUL VECHII EUROPE

Trieste '79, Viena '85, Praga '89

Traducere din limba engleză de Alina Popescu

Prefață de Sorin Antohi

CORINT
ISTORIE
—2022—

Farmecul Austriei Vechi

Viena – Salzburg – Pannonhalma – Budapesta

Pe măsură ce trenul urca lent prin Pasul Semmering, peisajul a devenit mai stâncos și alpin. Pe un șanc de piatră din depărtare am distins o capră de munte care se uita în valea acoperită de nori de dedesubt. Când am ajuns chiar mai sus, trecând printr-un alt strat de nori, am pătruns într-o lume mai însorită, unde castelele păreau să plutească în aer, cocoțate pe stânci abrupte de calcar cenușiu, în prăpăstiile cărora domina ceața. O rază de lumină a spintecat întunericul înainte ca trenul, prinzând viteză, să străpungă spiralele involburate.

Dintre copaci se iveau hoteluri edwardiene mari, în stil alpin, cu balcoane pustii și ferestre cu obloanele trase. În gara Semmering trenul a staționat cinci minute. Trăgând în jos geamul, am inspirat aerul de munte și am admirat monumentul dedicat lui Ritter von Ghega, talentatul inginer care a realizat Südbahn-ul. Ghega era un nume și o figură cunoscută la vremea aceea mulțumită bancnotei de 20 de șilingi austrieci, frumos ilustrată în nuanțe de ciocolatiu și crem, de pe al cărei revers te privea chipul lui cu favoriți.

Născut la Veneția, Ghega era, după cum sugerează și numele, de origine albaneză – încă un exemplu de tradiție paneuropeană a Imperiului Austro-Ungar. Între 1848 și 1854, a muncit fără odihnă la construirea căii ferate care avea să lege Adriatica de capitala imperială. Înfruntând o mulțime de sceptici care găseau cu neputință construirea unei linii prin Pasul

Semmering, Ghega a reușit să creeze o serie de curbe în ac de păr care permiteau locomotivelor să abordeze pantele fără angrenaje suplimentare. Grație intervenției personale a arhiducelui Johann, drumul spre Adriatica trecea și prin Graz, Stiria legându-se astfel de lumea mediteraneană, dar și de Dunăre.

Călătorul modern are și astăzi prilejul să evalueze la justa valoare talentele lui Ghega. Frumusețea viaductelor și a tunelurilor construite de el pentru a înlesni urcarea garniturilor din Gloggnitz spre Semmering îți taie răsufierea. Viaductele acestea, cu panorama lor în continuă schimbare, se numără printre minunile istoriei căilor ferate. Fără îndoială, deși de la Graz la Viena nu se ajunge rapid, nicio persoană înzestrată cu sensibilitate și care a făcut cunoștință cu Südbahn n-ar vrea ca acestea să fie înlocuite¹.

Dincolo de Payerbach, șinele taie câmpia cu păduri de pin din sudul Vienei, ale cărei turlle îndepărtate se zăresc o clipită, desenate pe un cer senin, înainte ca trenul să-și înceapă coborârea. Câmpia este o întindere aridă și monotonă în căldura arzătoare a verii târzii. Sădiți în solul nisipos, se înșiră soldățește pini din specia italiană, nu cea alpină. De aici până la Viena, trenul șerpuiește printre suburbii ca să ajungă, într-un final, în gara Südbahn, aflată practic vizavi de Palatul Belvedere.

Odinioară minunată, această gară a fost, ca atâtea altele în Austria, bombardată în perioada războiului și reconstruită în anii '50, într-un stil auster și nedecorat. Cele șase peroane corespund celor șase rute care pleacă din Viena către ținuturile sudice ale fostului imperiu, dar în anii '80, locul era de obicei

¹ Din păcate, chiar în vreme ce scriu aceste rânduri, obsesia căilor ferate austriece de a economisi 30 de minute de călătorie a dus la inițierea lucrărilor de realizare a unui mare tunel pe sub Semmering. Încă nu e clar dacă asta va însemna sfârșitul călătoriilor obișnuite pe cea mai veche și mai spectaculoasă rută transalpină (n. a.).

pustiu din simplul motiv că, la 50 de kilometri în aproape orice direcție, se întindea Cortina de Fier.

Puținii pasageri au coborât din tren, iar eu am străbătut o sală de bilete aproape goală, în drum spre acoperișul de aramă înverzită a Palatului Belvedere care mă chema cu grădinile lui și cărarea ce duce spre Schwarzenbergplatz și centrul Vienei. La amurg, luminile stradale erau aprinse, dar traficul nu era intens. În contrast cu Trieste sau cu Zagreb, tramvaiele se mișcau într-un ritm înghețat. Din Schwarzenbergplatz, vechiul meu ghid Baedeker mă îndruma spre impunătoarea catedrală a Sfântului Ștefan, de unde aveam să găesc micuța Spiegelgasse și, la jumătatea drumului, pe dreapta, pensiunea Alt Wien.

Erau mai puține mașini în centrul Vienei decât eram obișnuit din Trieste și Ljubljana „comunistă”. În împrejurimile catedralei domnea liniștea. În jur de 8 seara intram în pensiune printr-o ușiță de lemn inserată într-o poartă mult mai mare, în stil neobaroc – intrarea principală în acest *dritte rococo palais*¹. Am urcat cele câteva trepte și m-am trezit într-un hol de marmură din care o scară grandioasă ducea la un palier. Aici, o ușiță se deschidea către o încăpere ce părea a servi drept gheretă a portarului.

Apropiindu-mă de scară, am zărit abandonată în mijlocul holului o valijoară din piele greu încercată de ani, însă cu o patină sclipitoare. Din ghereta portarului s-au auzit ecourile unui glas feminin, iar eu m-am și oferit de-ndată să car valiza la etaj. Glasul mi-a răspuns însă cu răceală că nu este necesar – *die Fürstin* (prințesa) va veni și ea numaidecât. O doamnă scundă, subțire, dar cu ținută dreaptă, căruntă și cu fustă de tweed a ieșit din ghereta portarului și a trecut pe lângă mine aruncându-mi acel „zâmbet natural” care îl fasci-nase atât de mult pe Edward Crankshaw la vienezii de dinainte

¹ Palat rococo din al treilea val (n. tr.).

de război, despre care scrisese. O astfel de politețe fermecătoare, remarca el, nu denota căderea barierelor sociale vechi de secole, ci „ridica o barieră la fel de impenetrabilă ca o fortăreață prusacă”. În spatele ei, în mica gheretă, o doamnă cam de aceeași vârstă împătura simetric și cu trudă o coală mare de hârtie crem, pe care erau trecute cu un scris caligrafic impecabil cheltuielile lui *die Fürstin*.

Pensiunea Alt Wien era într-adevăr o *Fürstenpension*¹, termen care astăzi ar putea sugera opulență, dar care avea pe atunci un înțeles cu totul diferit. În zilele noastre, când ducii își îmbracă ferestrele caselor în foiță de aur, iar prinții din Alpi insistă să-și picteze blazonul pe felinarele atârinate de fațadele palatelor, este greu de imaginat că, de puțin timp, bogăția materială a acestei clase sociale a fost aproape complet spulberată de război și de consecințele lui. Acum 35 de ani, termenul *Fürstenpension* evoca o modestie materială aristocratică vecină cu sărăcia lucie, rezultat a două decenii și jumătate de austro-marxism care veneau imediat după zece ani de ocupație sovietică.

— *Grüss Gott*², a spus doamna sec, continuând să împăturească lent copia facturii clienței aflate pe picior de plecare, cu ajutorul lamei unui desfăcător de scrisori.

— *Grüss Gott*, i-am răspuns, adăugând că mă întrebam dacă ar avea o cameră liberă pentru o săptămână și că tocmai veneam din Graz, unde stătusem la *Frau Höhnel*.

Un semn timpuriu al închistării vieneze pe care am ajuns apoi s-o cunosc atât de bine a fost că referințele acestea, cu privire la locuri și oameni din afara granițelor orașului, au născut o indiferență totală.

¹ „Pensiune princiară”, în lb. germană (n. tr.).

² Urare de bun-venit, și mai rar de rămas-bun, care s-ar traduce prin „Ziua bună” (literal, „Domnul să te binecuvânteze”), specifică Austriei și sudului Germaniei (n. tr.).

Isprăvind de împăturit, doamna s-a aplecat spre mine și, cu o expresie lipsită de orice urmă de emoție, mi-a oferit o cheie.

— *Zimmer 36. Dritten Stock. Etagenbad.* (Camera 36. Etajul al treilea. Baia pe coridor.)

Fără să mai aștepte, s-a întors la hârtiile ei. După exuberanța ospitalității stiriene, aceasta era o dezamăgitoare primă întâlnire cu orașul de *Milde und Munifizenz*¹.

Nu era ascensor, așa că am urcat pe jos cele trei etaje până la Camera 36. Când i-am trecut pragul, nimic nu părea să se fi schimbat acolo din anii '20. Era mobilată cu un singur pat stil Biedermeier, cu patru perne uriașe, albe și înfoiate. Pe o masă cu blatul de marmură se găsea o carafă cu apă răcită cu gheață. Restul camerei era ocupat de o masă destinată jocului de cărți, cu suprafața din postav verde, și de un șezlong. Fereastra dădea în spatele Spiegelgasse, către uriașul dom verde al intrării în palatul imperial Hofburg. Mă găseam în inima cândva măreței capitale a imperiului, dar nu auzeam nimic. Chiar și după ce am deschis ferestrele duble, urechea mea de-abia percepea ceva. Aerul pătrundea, aducând un vânticel răcoros, un vag miros de piatră și gheață. Eram oare singur în pensiunea asta? Pe strada asta? În toată Viena?

Cum a doua zi era duminică, am fost deșteptat de clopote. Afară temperatura era ca de toamnă, iar lumina era ciudat de încheșată de praf. Mergând spre capătul străzii, m-am trezit curând față în față cu biserica Sfântul Augustin. Ușa s-a deschis către un interior gol. Când ochii mi s-au mai obișnuit cu întunericul, m-am trezit dinaintea piramidei de marmură albă, reprezentând capodopera funerară a lui Antonio Canova², magnificul monument închinat arhiducesei Maria Cristina și una dintre minunățiile epocii neoclase. Efemeritatea Victoriei

¹ „Bunăvoință și generozitate”, în lb. germană (n. tr.).

² Antonio Canova (1757–1822), sculptor neoclasic italian, celebru pentru lucrările sale în marmură (n. tr.).

înaripate, durerea profundă a leului, cortegiul sumbru al Virtuților – eram vrăjit de mărimea și forța compoziției. Această liniștită meditație matinală a fost întreruptă brusc și violent de un ropot de timpane. Luminile electrice s-au aprins, dezvăluind o orchestră pe cale să înceapă repetiția la *Misa Încoronării* de Mozart. Un bărbat în costum gri închis și verde s-a apropiat de mine cu o privire mâhnită și mi-a vorbit într-un dialect foarte volubil. Nu am înțeles mai nimic din ce mi-a spus, dar am intuit că nu eram unde ar fi trebuit să fiu. Biserica era închisă până cu o jumătate de oră înainte de slujba de la 10, și trebuia să plec.

Afară, giganticele cariatide ale Palatului Pallavicini, participante la memorabila scenă din filmul *Al treilea om*, au revărsat curând în piață un grup de tineri și tinere în ținute impecabile. Băieții erau îmbrăcați în tweed cafeniu, iar însoțitoarele lor etalau perle și eșarfe Hermès. Pe drumul către intrarea în biserica Sfântul Augustin li s-au alăturat alte cupluri tinere, îmbrăcate asemănător. Bărbații păreau încântați să-și facă semne cu mâna, zâmbind vanitos, ca într-un soi de ritual îndelung și temeinic repetat. Unul, zărindu-mi haina de tweed, mi-a făcut chiar și mie cu mâna până când, șocat de lipsa mea de reacție, și-a dat seama că mă confundase. Ulterior aveam să-i cunosc pe mulți dintre ei foarte bine, dar la momentul respectiv, de-abia eram conștient că dădusem, din întâmplare, peste una dintre întâlnirile săptămânale a ceea ce în Viena Războiului Rece trecea drept *jeunesse dorée*¹. Aceștia nu erau nici tinerii absorbiți de finanțe, nici tinerele acuareliste pe care îi lăsasem în urmă la Londra, nici prietenii relaxați, ospitalieri însă curioși intelectual pe care mi-i făcusem la Graz și Trieste. Aveam de-a face cu o castă nouă, animată de o sensibilitate necunoscută, pe care în timp am ajuns s-o apreciez, dar care, în această timpurie manifestare a sa, mi-a confirmat toate criticile severe formulate

¹ „Tineretul bogat și monden”, în lb. franceză (n. tr.).

de Blanka la adresa superficialității efervescente a vienezilor. *Nur nicht die Sache Ernst nehmen* (Niciodată să nu iei lucrurile în serios) era una dintre acele formule prin intermediul cărora ținea la distanță iubirile neîmpărtășite și alte forme de melancolie. În timp ce examinam grupul care chicotea în fața mea, prinzând din zbor frânturi de politețuri mărunte, mi-era greu să nu trag concluzia că am dinainte un nefericit exemplu de împingere la extrem a sfatului Blankăi.

Am fost tentat să aștept cele 15 minute până la deschiderea bisericii și apoi să-i urmez înăuntru, însă brusc am simțit că mă obosește formalitatea pe care o astfel de experiență părea să o reclame. În schimb, eram hotărât să obțin o întâlnire la *Neue Galerie* cu singura femeie din Viena care știam că mă așteaptă totdeauna. Ochii ei căprui, părul ușor roșcat, obrajii trandafirii și netezi și o frunte nobilă exprimau inteligență, vulnerabilitate și o fire pătimașă tănuită cu grijă.

Sonja Knips a fost pictată de Klimt în 1898. Tabloul nu s-a bucurat niciodată de nemaipomenita atracție exercitată de portretele din perioada lui „aurie”, în special al lui Emilie-Louise Flöge (1902), cu senzualitatea ei rece, sau al celebrei Adele Bloch-Bauer (1907), însă lucrarea are ceva care lipsește celorlalte. La începutul anilor '80, portretul a fost în mod ingenios agățat într-o încăpere de la etaj a Palatului Belvedere. Urcai o scară mai degrabă simplă și nedecorată, dădeai un colț și erai oprit din senin de această răvășitoare femeie în roz. Privirile ei erau parcă ațintite asupra ta, nou-venitul din salonul ei. Freamătul interior pe care e limpede că și-l înăbușă, dar pe care Klimt îl surprinde cu atâta măiestrie, părea să străbată ca fulgerul încăperea și, preț de-o clipă trecătoare, poate chiar te considerai pricina stării ei¹.

¹ Astăzi (2019), în mod inexplicabil, Sonja Knips atârnă, din păcate, într-un colț întunecat al unei camere sumbre, departe de orice posibil *Begegnung* (întâlnire) cu admiratorii ei, vechi și noi (n. a.).

Firea ei pătimașă este ținută sub atent control. Se observă formalismul, în special în linia fermă a maxilarului și în gulerul înalt al rochiei, dar se sugerează și o anume accesibilitate. Chipul inteligent pare a tânji după stimulare mentală. În mâna dreaptă ține un carnețel roșu, iar postura și rochia surprind contradicțiile din viața ei. Este fiica unui ofițer imperial aristocrat, dar sărăcit, și se bucură de un nume care amintește de marile victorii din Războiul de Succesiune Spaniol. Baroneasa Sonja Potier des Echelles s-a născut la Lemberg, în Galiția, unde sărăcia intelectuală a vieții de garnizoană, evocată cu mult aplomb de Joseph Roth în romanul *Marșul lui Radetzky*, a lipsit-o de stimulii traiului într-o metropolă.

Aceste bogății le-a dobândit ulterior prin căsătoria cu un industriaș înstărit, Anton Knips, o mișcare ce nu a fost ușoară pentru membra unei caste militare celebre pentru disprețul față de negustorie și comerț. Mariajul acesta a reprezentat totuși o evadare. Geniul lui Klimt surprinde toate acestea, precum și paradoxul unei feminități fragile, dublate de o tărie de caracter evidentă. Realizând asta, el a immortalizat un model pe care aveam să-l întâlnesc adesea în cei cinci ani petrecuți la Viena: frumoasă, adesea aristocrată, curioasă intelectual, pasională și nevrotică, dar în același timp de un conservatorism rigid la exterior. Un amestec năucitor. După vreo zece minute, am părăsit-o fără tragere de inimă și am trecut la alte tablouri care au dobândit și ele, cu timpul, un aer de minunată familiaritate: un nud de Anton Faistauer frumos proporționat, amiralul Tegetthof pictat de Anton Romako la bordul navei lui amiral, în toiul Bătăliei de la Lissa¹ și, firește, *Frau Adele Bloch-Bauer*, tablou aflat în prezent la New York.

¹ Amiralul Wilhelm von Tegetthof a comandat flota austriacă în Bătălia de la Lissa (1866), purtată împotriva mai numeroasei flote italiene conduse de Carlo Persano. Lissa este numele italian al insulei Vis, astăzi teritoriu croat (n. tr.).

În seara aceea am stat la acel *Stammtisch* englezesc din Café Hawelka, prilej de a o cunoaște pe proprietară, reductabila *Frau* Hawelka; scundă, căruntă, vivace și cu o privire pătrunzătoare. Doar o dată s-a uitat la haina mea de tweed și m-a și împins către doi tineri necunoscuți, dar îmbrăcați asemănător, care jucau cărți. Treptat, am ajuns să cunosc grupul acesta de tineri englezi exilați, care descindeau la cafenea în fiecare duminică seară și aveau masa lor rezervată. Atât *Frau* Hawelka, cât și impecabilul, însă mai somnolentul ei soț, Leopold, menținuseră cafeneaua ca pe o legătură cu boemii ani '20. Lumina blândă, estompată, fotoliile îmbrăcate în catifea de un roșu încă mai estompat și mesele de marmură alcătuiau o elaborată scenografie în singura încăpere, ale cărei lambriuri întunecate și motive Jugendstil creau în spațiu sincope asimetrice. Era intim și totodată anonim, cuviincios și totuși indiscutabil demimonden.

Frau Hawelka era ajutată cu pricepere de un grup de chelneri în smoching, din ceea ce astăzi s-ar chema „vechea școală vieneză”, bărbați din suburbiile proletare, cu părul negru pieptănat pe spate și care vorbeau cu *Meidling* „L”¹-ul clasei muncitoare, ceea ce dădea limbajului lor o intonație de mahala. Servilismul lor amestecat cu un soi de aroganță era veșnic la un pas de culmile insolentei.

Am ajuns să realizez că aceste arme verbale și gestuale, rafinate în secole de neprevăzut imperial și capricii de curte, erau o componentă esențială a vieții de cafenea vieneze. Chiar dacă la început mă iritau, acestea exprimau un nivel de sofisticare aproape baroc, permițând transmiterea de insulte fără vreo alterare a stării de spirit. Ți se oferea permanent un fel de pălăvrăgeală teatrală. Abia când mi-am dezvoltat suficient cunoștințele în materie de limbaj și nuanțe locale, am fost

¹ O caracteristică a dialectului vorbit în cartierele vieneze proletare, cum ar fi Meidling. „L”-ul este pronunțat „dl”, posibil sub influența limbii cehe (n. tr.).

capabil să înfrunt direct acest tir verbal și să intru în acest nesfârșit *tableau vivant*, în care se putea azvârli cu insulte fără nici cel mai mic risc de a se ajunge la violență.

Stammtisch consolida prietenii de-o viață și prezenta și avantajul – sub nicio formă un dat în Viena acelor timpuri – de a include femei în rândurile clientelei sale. Una dintre ele m-a invitat pe loc la Clubul de Miercuri, o societate care se reunea la prânz sub patronajul lui Renée Nebehay, soția englezoaică a unui colecționar și proprietar de galerie de artă, Christian Nebehay. Trecusem ceva mai devreme pe lângă această impresionantă galerie, în Annagasse, și admirasem frumoasele litografii din vitrină.

Precum masa din cafeneaua soților Hawelka, Clubul de Miercuri era un carusel perpetuu de tineri englezi, deși, în cazul acesta, erau mai cu seamă tinere aflate în trecere prin Viena, fie ca participante la cursurile universitare pe care le urmau, fie ca rezultat al vreunei misterioase iubiri neîmpărtășite în Anglia, pe care părinții o dezaprobaseră atât de mult, încât își exilaseră fiicele la Viena timp de șase luni. Una dintre aceste tinere, fosta elevă a unei ilustre școli din apropiere de Windsor, tocmai ce fusese salvată din ghearele unui „extrem de nepotrivit subofițer” din Regimentul de Gardă, de către mama ei, care o făcuse degrabă pachet și o trimisese cu expresul de Ostend-Viena, cu doar câteva zile înainte de întâlnirea noastră. O alta era studioasa fiică a unei cunoscute familii aristocratice din Northumbria, o tânără cu un intens apetit intelectual și un simpatic nas cârn. Cei mai filistini dintre bărbații prezenți n-au întârziat s-o poreclească „Ethel”.

Clubul de Miercuri oferea delicioase mâncăruri și vinuri austriece, iar gazdele noastre se bucurau în mod evident de interacțiunea pe care le-o prilejuia acesta cu mai tânăra generație. La 12.30 fix ne-am adunat în salonul familiei Nebehay, aflat deasupra galeriei de artă, pentru un pahar de Veltliner, înainte de-a fi chemați să urcăm încă un etaj, într-o sufragerie

mobilată în omniprezentul stil Biedermeier. La sfârșitul mesei, după cafea și bomboane de ciocolată, conversația s-a îndreptat către artă și ni s-a cerut tuturor să numim tabloul preferat din Viena. I-am pomenit lui Christian – membru de nădejde al *Wiener Bürgerturn*¹, mereu în ținută impecabilă, cu papion și costum în dungulițe subțiri – că eram de-a dreptul vrăjit de portretul făcut de Klimt Sonjei Knips și simțeam aproape o atracție față de remarcabila muză.

— Te-ai uitat cu atenție la tablou? m-a întrebat el cu un zâmbet binevoitor pe buze.

Am răspuns că da, mirându-mă de ce-ar fi putut să urmeze.

— Ai remarcat că ține ceva în mână?

S-a dus la o vitrină de sticlă și mi-a făcut semn să mă apropiu. Scoțând o cheie din buzunarul vestei, a deschis solemn ușa vitrinei, a luat de pe una dintre etajere un carnețel îmbrăcat în piele întoarsă roșie și mi l-a întins. La atingerea copertei fine, am realizat brusc că era identic cu acela ținut în mână de Sonja, în tablou.

— E carnețelul ei. Chiar acela pe care îl ține în tablou. Acum s-a mai format o legătură între tine și ea. Vezi ce mică e lumea noastră?

Ca lecție timpurie de „magie” vieneză, episodul m-a izbit atunci (și încă mă șochează, la mai bine de 35 de ani) drept o altă extraordinară coincidență. Am mai ținut respectuos carnețelul câteva secunde, bucurându-mă de catifelarea de sub degetele mele, apoi i l-am înapoiat lui Christian care l-a reșezat în vitrină, cu multă grijă, savurând mirarea și încântarea pe care mi le provocase. Viena își demonstrase de timpuriu capacitatea de a surprinde și stimula.

Mulțumită acestor evenimente binevenite, perioada de acomodare la Viena s-a dovedit scurtă și lipsită de obstacolele

¹ Înalta burghezie vieneză (n. tr.).